

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԻ ԱՐԾԱՐԾՈՒՄԸ ԿԱԶԻՐԵԻ «ԱՐԵՎ» ԹԵՐԹԻ ԱՐԱԲԵՐԵՆ ՀԱՎԵԼՎԱԾԻ ԷԶԵՐՈՒՄ

Հայերը մեծ դեր են խաղացել արաբական (այդ թվում՝ եգիպտական) մամուլի զարգացման գործում: Եգիպտական մամուլի շարքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում հայկական «Արև» օրաթերթի արաբերեն հավելվածը, որը ամսագրի տեսքով լույս է տեսել 1997 թ. մինչև 2009 թ. կեսերը: Ամսագիրն ակներև ճանաչողական բնույթ ունի Եգիպտոսի պատմության մեջ երկրի պետական կառավարման տարբեր ոլորտներում խոսուն դերակատարում ունեցած հայ գործիչների դերն արժևորելու տեսանկյունից, ինչպես նաև արաբ հասարակության կողմից հայերին ճանաչելու նպատակ է հետապնդում: Ամսագրի էջերում մեծ տեղ են գրավում հայ գրականության, մշակույթի, թատրոնի, կինոյի, արվեստի, Հայաստանի պատմության մասին հրապարակումները: Բացի այդ՝ ամսագիրն արաբախոս ընթերցողին ներկայացնում է Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցը, նրա միջազգային ճանաչման ուղղությամբ տարվող աշխատանքները, մերկացնում Թուրքիայի Ժխտողական քաղաքականությունը:

«Արև»-ի արաբերեն հավելվածը մեծ տեղ է հատկացրել Հայոց ցեղասպանության տարբեր փուլերի լուսաբանմանը: «Հայերն ու քրդերը» հոդվածում ամսագիրը ներկայացնում է արտասահմանյան մի ճանապարհորդի ուղեգրությունը, ով 1890 թ. Ուրմիայից ճանապարհորդել է դեպի Վան: Ճանապարհորդության ընթացքում վերջինս ականատես է եղել բազմաթիվ դեպքերի, երբ քրդերը զինված խմբերով հարձակվել և կողուպտել ու թալանել են բազմաթիվ հայկական գյուղեր, իսկ թուրք ոստիկանները ոչինչ

չեն ձեռնարկել: Մասնավորապես, 1890 թ. հուլիսի 17-ին ականատես է եղել մի դեպքի, երբ Մշո դաշտի գյուղերից մեկում մի խումբ քույր ելուզակներ փորձել են հայ աղջկա փախցնել, տեղի է ունեցել ծեծկոտուք հայերի ու քրդերի միջև, որի արդյունքում երկու կողմից էլ զոհեր են լինում: Այդ դեպքից հետո տեղի ունեցած դատավարությունում մեղավոր է ճանաչվում հայ հարսնացուի բարեկամներից մեկը, ով դատապարտվում է 15 տարվա ազատազրկման: Ճանապարհորդը նշում է, որ ուղևորության ընթացքում իր համար պարզ դարձավ, որ ամենուրեք անպատժելիության մթնոլորտ էր սիրում, ու թուրքերն օգտագործում էին քրդերին հայկական գյուղերն ավերելու ու թալանելու գործում¹:

«Իսլամը և հայերը» խորագրով հոդվածում Կիլիկիայի 1909 թ. հայկական կոտորածների պատճառները լուսաբանելիս Մուհամմադ Ռիֆաթ ալ Իմամը նշում է, որ երիտթուրքերի իշխանության զալուց հետո որոշ ժամանակ անց Կիլիկիայում ապրող մուսուլմանների շրջանում լուրեր տարածվեցին, թե իբր հայերը պատրաստվում են հեղաշրջում կատարել: Դրանից անմիջապես հետո սկսվեց հայերի նկատմամբ բռնությունների ու կոտորածների շղթան: Հոդվածագիրը նշում է, որ որոշ մարդիկ պնդում էին, որ Կիլիկիայի 1909 թ. կոտորածների հետևում կանգնած էին երիտթուրքերը, ոմանք էլ, թե նախորդ վարչակարգի կողմնակիցներն են աղետը սանձազերծել, իսկ մյուսները, թե կոտորածների պատճառը կրոնական գործոնն էր՝ մուսուլմանների ու քրիստոնյաների միջև եղած թշնամությունը²: Այս առնչությամբ նշենք, որ դեռևս 1909 թ. մայիսին Ալ Ազհարի շերիֆը հրապարակեց ֆեթվա (ուղեբձ), ուր նշում էր, որ իսլամն անմեղ է քրիստոնյաների արյունահեղության մեջ³: Կիլիկիայի հայերի կոտորածն իր հիմքում

¹ «Արև», Կահիրե, 2007, № 112, էջ 15:

² «Արև», 2006, № 100, էջ 13:

³ «Ալ Աֆրաթ», Կահիրե, 1909, № 460:

ուներ քաղաքական պատճառ՝ հայերին բնաջնջելը, իսկ կոտորածների սանձազերծման հետևում կանգնած էին և՛ գործող, և՛ նախորդ վարչակարգի ներկայացուցիչները: 1909 թ. Կիլիկիայի հայկական կոտորածի վերաբերյալ մեկ այլ հոդվածի հավելվածը որոշ տեղեկություններ է հաղորդում հայերի կրած նյութական կորուստների մասին: Հոդվածագիրն արաբախոս ընթերցողին մանրամասն ներկայացնում է հայկական կոտորածների տնտեսական, քաղաքական պատճառները, հայերի կրած նյութական կորուստները՝ 32 եկեղեցի, 19 դպրոց, 2923 տուն, 18 հյուրանոց⁴: Մարդկային կորուստների մասին խոսելիս հոդվածագիրը հաղորդում է, որ կոտորածի արդյունքում 30000 հայ զոհվեց, 7883 երեխա դարձավ որբ, 4073 կին՝ այրի, 30000-ից ավելի մարդ էլ դարձավ անօթևան⁵:

«Արև»-ի արաբերեն հավելվածը 1915 թ. Հայոց Եղեռնի մասին խոսելիս արաբախոս ընթերցողին տեղեկացնում է, որ թուրքական իշխանությունների կողմից նախօրոք կազմված ծրագրով 1915-1923 թթ. սպանվեց 1,5 միլիոն հայ, որից հետո արդեն 1916 թ. Արևմտյան Հայաստանը լիովին հայաթափվեց, տասնյակ հազարավոր հայեր զաղթեցին տարբեր երկրներ՝ այդ թվում արաբական երկրներ⁶: Հայոց Եղեռնի պատճառներին անդրադառնալիս եզիպտահայ մտավորական, ազգային-հասարակական գործիչ և հայ մամուլի երախտավոր Պերճ Թերզյանը, հակադարձելով հոդվածագիր Աբդ ալ Ուհաբ Բաքիրի այն դրույթին, թե 1915 թ. հայերի զանգվածային կոտորածն ու բռնազաղթը սկսվել է այն բանից հետո, երբ Վանի նահանգում հայերն իբր կոտորել են մեծ թվով թուրքերի ու քրդերի⁷, իրավացիորեն նշում է, որ հայկական

⁴ «Արև», 2009, № 136, էջ 3:

⁵ Նույն տեղում, էջ 3:

⁶ «Արև», 2001, № 40, էջ 3-5:

⁷ «Արև», 1999, № 16, էջ 2-3:

զանգվածային կոտորածները տեղի էին ունենում 1915 թ. հունվարից, իսկ փետրվարից սկսվեց օսմանյան բանակում ծառայող հայ զինվորների զինաթափումն ու սպանողը⁸: 1915 թ. գարնանը Վանում տեղի ունեցած իրադարձությունների վերաբերյալ մեկ ուրիշ հոդվածում «Արև»-ի արաբերեն հավելվածը մի քանի դիտարկումներ է անում «Եգիպտոսն այսօր» թերթի 2006 թ. ապրիլի 20-ին համարում տեղ գտած հետևյալ մտքի առնչությամբ. «1915 թ. հայերի զինված ավագակախմբերն Արևելյան Անատոլիայի Վան քաղաքում դաժանորեն կոտորեցին մեծ թվով մուսուլմանների»⁹: Հոդվածագիրն արաբախոս ընթերցողին տեղեկացնում է, որ երբ Վանի Ջնադ փաշան հրամայեց զինակոչել 3000 հայերի օսմանյան բանակ, հայերը հրաժարվեցին հրամանը կատարել: Դրանից հետո թուրքերը կոտորեցին ու թալանեցին 80 հայկական գյուղեր, որից հետո հայերը դիմեցին ինքնապաշտպանության¹⁰: Հեղինակը նշում է, որ «հայերի զինված ավագակախմբերը» չեն կոտորել մուսուլմաններին, այլ ընդհակառակը՝ հայերը ստիպված դիմել են ինքնապաշտպանության՝ իրենց տները, ընտանիքներին թուրք հրոսակներից պաշտպանելու համար¹¹:

«Հայերը, Արևմուտքն ու իսլամը» հոդվածում ամսագրի գլխավոր խմբագիր Մուհամմադ Ռիֆաթ ալ Իմամը հաղորդում է, որ Հայկական հարցը, հայկական կոտորածներն Արևմուտքի և օսմանյան իշխանությունների կողմից հիմնականում ներկայացվել են որպես կրոնական՝ մուսուլման-քրիստոնյա բնույթի հիմնախնդիր: Օսմանյան կայսրությունը կրոնական բնույթ տալով Հայկական հարցին՝ լուծում էր իր առջև դրված Օսմանյան

⁸ Նույն տեղում, էջ 2-4:

⁹ «Եգիպտոսն այսօր», Կահիրե, 20 ապրիլի, 2006 թ.:

¹⁰ «Արև», 2006, № 101, էջ 16:

¹¹ Նույն տեղում:

կայսրությունը հայկական տարրից ազատելու քաղաքական խնդիրը¹²:

1915 թ. Հայոց եղեռնից հետո հազարավոր հայեր սուլտանի գոտան արաբական տարբեր երկրներում՝ մասնավորապես Սիրիայում ու Լիբանանում: Հայոց ցեղասպանության ու դրա հետևանքով արաբական երկրներում հաստատված հայ գաղթականների դրության թեման ևս արտացոլվել է արաբ հեղինակների աշխատանքներում: Մասնավորապես, 61-րդ համարում ամսագիրը ներկայացնում է արաբ նշանավոր գրողներ Իբրահիմ Խալիլի և Ռաշիդ Իսլասի պատմվածքները, որոնց գլխավոր հերոսները Սիրիայի տարբեր քաղաքներում հաստատված հայ գաղթականներն են: Նշված հեղինակներն իրենց պատմվածքներում լուսաբանում են Սիրիայում հաստատված հայ գաղթականների դրությունը, նրանց հարմարվելը երկրի բարքերին, արաբների հայանպաստ դիրքորոշումը, եղբայրական վերաբերմունքը հայերի նկատմամբ¹³: Բացի այդ՝ ամսագիրն արաբախոս ընթերցողին հաղորդում է, որ երբ 1865 թ. սկսվեց Բեռլին-Բաղդադ երկաթգծի շինարարությունը, սուլթանը երկաթգծի Օսմանյան կայսրության հատվածում ակտիվորեն ներգրավեց հայերին՝ վերջիններիս աշխատեցնելով վտանգավոր վայրերում, որի ընթացքում զոհվեցին հազարավոր հայեր¹⁴: Հոդվածագիրն ավելացնում է, որ երկաթգծի կառուցման գործում հայերը մեծ ներդրում ունեցան, քանի որ նրանք տիրապետում էին թուրքերենին ու ֆրանսերենին և ազատորեն հաղորդակցվում էին երկաթգծի շինարարությունն իրականացնող ընկերությունների ներկայացուցիչների հետ: Հոդվածագիրը նշում է, որ Հայոց ցեղասպանության տարիներին երկաթգծի վրա աշխատող հայերն իրենց ընտանիք-

¹² «Արև», 2009, № 136, էջ 30:

¹³ «Արև», 2003, № 61, էջ 2-8:

¹⁴ Նույն տեղում, № 63, էջ 11-12:

ներով հանդերձ գերծ մնացին կոտորածներից, ու նրանց մի մասը շինարարության ընթացքում, մի մասն էլ երկաթգծի շինարարության ավարտից հետո այլևս չվերադարձան հայրենիք ու ապաստանեցին Սիրիայի ու Իրաքի տարածքում¹⁵:

Հայ գաղթականների վերաբերյալ մեկ այլ հոդվածում ամսագիրը ներկայացնում է 1918-1921 թթ. Սիրիայի թագավորության պաշտոնաթերթ «Ասիմա» («մայրաքաղաք») թերթի հայերին վերաբերող հոդվածները, որոնցում թերթը տեղեկացնում էր Սիրիայում հաստատված հայ տարագիրների մեծ մասին կացարան հատկացնելու մասին, ինչպես նաև անդրադառնում Սիրիայի թագավոր Ֆեյսալի՝ Էդիորը՝ Ջեյդ Էմիրին հղած նամակին, որում կոչ էր անում շուտափույթ հարթել Հալեպում տեղի ունեցած միջադեպը, որի ընթացքում տեղի ունեցած բախումների հետևանքով սպանվել էր 20 հայ և 1 մուսուլման¹⁶: «Հայ փախստականների ճամբարը Պորտ Սայիդում» հոդվածում էլ, անդրադառնալով բրիտանական ու ֆրանսիական իշխանությունների կողմից Սուեցիայի հայ տարագիրներին ցուցաբերված օգնությանը՝ հոդվածագիրը նշում է, որ դա արվում էր առաջին հերթին քաղաքական նպատակներով, բանի որ թուրքերը հայերի թշնամիներն էին, ուստի Մեծ Բրիտանիան ու Ֆրանսիան ցանկանում էին հայերին օգտագործել Օսմանյան կայսրության դեմ¹⁷: Հայ տարագիրների մասին մեկ ուրիշ հոդվածում էլ ամսագիրն արաբախոս ընթերցողին տեղեկություններ է հաղորդում Դեր Ջոր քաղաքի մասին՝ ընդգծելով, որ ցանկացած հայ Դեր Ջոր քաղաքն ընդունում է որպես հարազատ քաղաք, որի

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 13:

¹⁶ Այդ բախումները սկսվեցին այն բանից հետո, երբ Հալեպում մի հայ գողացավ մուսուլմանի անասունը, ինչն առաջացրեց մուսուլման ծայրահեղականների զայրույթը: Իր նամակում Ֆեյսալ թագավորը նշում էր, որ հավանաբար այդ միջադեպի հետևում կանգնած էին Սիրիայի անկախության դեմ հանդես եկող ուժերը («Արև», 2003, № 64), էջ 1-4:

¹⁷ «Արև», 2008, № 124, էջ 4:

բնակչությունը 1915-1916 թթ. օգնության ձեռք մեկնեց փախստական հայերին ու ապաստան տվեց¹⁸:

«Արև»-ի արաբերեն հավելվածն իր էջերում մերկացնում է Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործում Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականությունը, որը փորձում է կեղծել իրական փաստերը և վերաշարադրել 20-րդ դարի սկզբի Թուրքիայի պատմությունը: Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականության մերկացմանն է ուղղված Թուրքիայի Մարդին նահանգում 2006 թ. հոկտեմբերի 17-ին տեղի ունեցած մի դեպքի լուսաբանումը: Հենվելով քրդական թուրքալեզու «Ալքուրդ աուզգուր ջունդում» թերթի հաղորդած տվյալների վրա՝ հողվախագիրը նշում է, որ Զբիրաբի Բաբա գյուղի բնակիչները գերեզմանափոս փորելիս հանդիպել են եղբայրական գերեզմանի: Գյուղացիները համոզված են եղել, որ դա 1915 թ. սպանված հայ գյուղացիների եղբայրական գերեզման է: Այդ դեպքից անմիջապես հետո վերոնշյալ գյուղ են ժամանել թուրքական անվտանգության ուժերն ու արգելել գյուղացիներին այդ դեպքի մասին խոսել¹⁹: «Ձախողված փորձ» հողվածում էլ, խոսելով հայ թուրքական հարաբերությունների մասին, հողվածագիրը ներկայացնում է 2005 թ. ապրիլի 10-ին Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի, 2007 թ. մարտի 28-ին Թուրքիայի արտգործնախարար Աբդուլա Գյուլի՝ հայկական իշխանություններին ուղղած հայտարարությունները, որոնցում հայկական կողմին կոչ էին անում համատեղ պատմաբանների հանձնաժողով ստեղծել 1915 թ. Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած իրադարձություններն ուսումնասիրելու համար: Հողվածագիրն իրավացիորեն նշում է, թե այս քայլով կարձես Թուրքիայի՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ վարած քաղաքականության մեջ առերևույթ փոփոխություն է նկատվում, սա-

¹⁸ «Արև», 2000, № 28, էջ 2-3:

¹⁹ «Արև», 2006, № 108, էջ 15:

կայն իրականում դա ժխտողական քաղաքականության մի նոր ձև է²⁰:

1990-ականներին հայկական սփյուռքի ակտիվ ջանքերով Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցն մտցվեց եվրոպական մի շարք երկրների ու ԱՄՆ-ի քաղաքական օրակարգի մեջ, ինչը հանգեցրեց Թուրքիայի, նշված երկրների միջև հարաբերությունների վատթարացմանը: Վերոնշյալ երկրները սկսեցին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցն օգտագործել որպես լծակ Թուրքիայի վրա ճնշում գործադրելու ու քաղաքական ու տնտեսական զիջումներ կորզելու համար: «Արև»-ի հավելվածը հանգամանորեն անդրադառնում է Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացին: Պարբերականի խմբագիրը նշում է, որ տրամաբանորեն Իսրայելը պետք է ճանաչեր Հայոց ցեղասպանությունը, սակայն Թուրքիայի հետ սերտ հարաբերություններ ունենալու պատճառով մինչ օրս չի ճանաչել: Եվ դա այն դեպքում, երբ տարբեր սոցիալաբանների համաձայն, իսրայելցիների 70-75 %-ը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման օգտին է հանդես գալիս²¹: «Ավելին, Իսրայելը զենք է վաճառում Ադրբեջանին, և եթե վերսկսվի հայ-ադրբեջանական պատերազմը, փաստորեն Իսրայելում արտադրված զենքի օգնությամբ հայեր են գոհվելու»²², նշում է հոդվածագիրը: ԱՄՆ-ի հետ կապված հոդվածագիրը նշում է, որ երբ 2000 թ. Բիլ Քլինթոնը Կոնգրեսին առաջարկեց քննարկել Հայոց ցեղասպանության խնդիրը, դրան անմիջապես հետևեց հարաբերությունների վատթարացումը Թուրքիայի հետ²³, որից հետո 2000 թ. հոկտեմբերին ԱՄՆ կոնգրեսին ներկայացված Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բանաձևի նա-

²⁰ «Արև», 2007, № 113, էջ 2:

²¹ «Արև», 2008, № 126, էջ 22:

²² «Արև», 2006, № 106, էջ 14:

²³ «Արև», 2001, № 38, էջ 8-9:

խագծի քվեարկությունը թուրքական իշխանությունների ճնշմամբ ու Միացյալ Նահանգների հրեական լոբիի գործադրած ջանքերի սլատճառով տապալվեց²⁴։ Մեկ այլ համարում, անդրադառնալով 1998 թ. մայիսի 29-ին Ֆրանսիայի խորհրդարանի կողմից ընդունած բանաձևի կետերին²⁵ հողվածագիրն ընթերցողին տեղեկացնում է, որ բանաձևի ընդունումից հետո Ֆրանսիայի ու Թուրքիայի միջև հարաբերությունները ևս վատթարացան, որից հետո 1999 թ. մարտին ու 2000 թ. փետրվարին գումարած երկու նիստերում Ֆրանսիայի սենատը չհաստատեց այն՝ նշելով, որ այդ խոչընդոտ կհանդիսանա Անդրկովկասի երկրների հակամարտությունների լուծման համար։ «Արև»-ի արաբերեն հավելվածը նշում է, որ Ֆրանսիայի սենատի այս որոշումը թուրքական իշխանությունների ձեռնարկած ճնշումների արդյունք է²⁶։

Ամսագիրը Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման համար կարևորում է ցեղասպանության վերաբերյալ կրթական ծրագրերի իրականացումը տարբեր երկրներում՝ օրինակ բերելով Հոլոքոստի վերաբերյալ Իսրայելի իրականացրած կրթական ու բազմաթիվ այլ ծրագրերն աշխարհի մի շարք երկրներում։ Հողվածագիրը նշում է, որ մասնավորապես ԱՄՆ-ի դպրոցական ծրագրերում գրեթե չի խոսվում Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ, մինչդեռ Հոլոքոստի մասին նյութերը մեծ տեղ են գրավում²⁷։

«Արև»-ի արաբերեն հավելվածն անդրադարձել է նաև 1915-1916 թթ. Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ գերմանական որոշ փաստաթղթերի լուսաբանմանը։ Մասնավորապես, 131-րդ համարում ներկայացնում է էրզրումում գտնվող մի գերմանացու

²⁴ «Արև», 2000, № 36, էջ 1-2։

²⁵ 1998 թ. մայիսի 29-ին Ֆրանսիայի խորհրդարանն ընդունեց բանաձև, որով ճանաչում ու դատապարտում էր Հայոց ցեղասպանությունը։

²⁶ «Արև», 2000, № 29, էջ 2։

²⁷ «Արև», 2006, № 100, էջ 11։

հուշեր՝ հայերի տեղահանության ու սպանդի վերաբերյալ²⁸։ Գերմանացին նշում է այն վայրագությունները, որոնք թուրքական ոչ կառավարական ուժերը ոստիկանական ուժերի թույլտվությամբ իրականացնում էին հայ կանանց ու երեխաների նկատմամբ։ Սույն հոդվածում ներկայացվում է նաև Հալեպում գերմանական կայսրության հյուպատոսի 1916 թ. ապրիլի 27-ի հաղորդագրությունը, որտեղ խոսելով հայերի տեղահանության մասին՝ հաղորդվում է, որ փետրվարի կեսերին Քիլիսայից դեպի Բաբի շրջան տեղահանվել են մեծ թվով հայ երեխաներ ու կանայք, իսկ ապրիլի 16-ին Սիրիայի հյուսիսում գտնվող տեղահանված հայերին տեղափոխել են Դեր Զոր²⁹։ Բացի այդ՝ հյուպատոսը տեղեկացնում է, որ ապրիլի 25-ին 120 հայ տեղահանված ընտանիք Այնթապ է հասել, որտեղից պետք է տեղափոխվեն Դեր Զոր։ Իսկ վերջում հյուպատոսը նշում, որ ապրիլի 6-ին կոտորած է տեղի ունեցել Ռաս էլ Այն քաղաքում, որի ընթացքում սպանվել է 13000 հայ, մեկ ամիս շարունակ քաղաքում գտնվող ճամբարից օրական 300-500 հոգու տեղափախում էին քաղաքից 10 կմ հեռավորության վրա ու սպանում։ «Հայոց ցեղասպանությունը գերմանական աղբյուրներում. էրզրումցի ականատեսի վկայությունը» հոդվածում հեղինակը ներկայացնում է էրզրումի մի բնակչի վկայություն, որտեղ վերջինս հաղորդում է, որ երբ էրզրումի շրջակա գյուղերից հայ կանայք, երեխաները, ծերունիները 1915 թ. հուլիսի 28-ին ժամանեցին էրզրում, տեղի վալին թույլատրեց վերջիններիս մնալ էրզրումում, սակայն թուրքական 3-րդ բանակի հրամանատար Մահմուդ Քյամիլ փաշան հրամայեց բոլորին արագորեն տեղահանել դեպի Միջագետք։ Հոդվածագիրը իր հերթին նշում է, որ

²⁸ «Արև», 2008, № 131, էջ 20։

²⁹ Նույն տեղում, էջ 21։

հայերի բռնի տեղահանությունների իրական նպատակը վերջինների զանգվածային կոտորած կազմակերպելն էր³⁰:

Ամսագիրն անդրադառնում է նաև հայկական կոտորածների վերաբերյալ արաբ տարբեր հեղինակների աշխատությունների, հոդվածների, զեկուցումների լուսաբանմանը՝ ցուցաբերելով քննադատական մոտեցում³¹: Մասնավորապես ի հակադրումն արաբ հեղինակ Անսար Ջունդիի՝ «Սուլթան Աբդուլ Համիդը ու իսլամական խալիֆայությունը» գրքի որոշ դրույթների, որտեղ հեղինակը խոսելով 1894-1896 թթ. հայկական կոտորածների մասին, արդարացնում էր Աբդուլ Համիդին ու մեղավոր ճանաչում հայերին ու վերջիններիս հովանավորող Ռուսաստանին ու Անգլիային, որոնք տեղորի էին ենթարկում Օսմանյան կայսրությունը (մասնավորապես հեղինակն անդրադառնում է հայերի կողմից Կ. Պոլսի Օսմանյան բանկի գրավմանը), Մուհամմադ Ռիֆաթ ալ Իմամը նշում է, որ հայերն Օսմանյան կայսրության գործունյա ազգերից էին ու իրավունք ունեին բարեկեցիկ կյանքով ապրելու: «Ուստի հայերը ստիպված էին դիմել զինված պայքարի տարբեր ձևերի, ու Օսմանյան բանկի գրավումը այդ ձևերից մեկն էր»³², ընդգծում է հոդվածագիրը: Արդարացի համարելով հայերի պահանջը՝ Մուհամմադ Ռիֆաթ ալ Իմամն անդրադառնում է այս դեպքերի նկարագրմանն ու 1895-1896 թթ. հայկական կոտորածներին՝ դրանցում գլխավոր-մեղավոր ճանաչելով Աբդուլ Համիդի բռնատիրական վարչակարգը³³:

Ամսագիրն իր էջերում լուսաբանել է նաև ցեղասպանության ՄԱԿ-ի ընդունած կոնվենցիան, միջազգային իրավունքի տարբեր դրույթները համառոտ ներկայացնել 20-րդ դարում տեղի

³⁰ «Արև», 2007, № 115, էջ 9:

³¹ «Արև», 2001, № 37, էջ 8:

³² Նույն տեղում, էջ 6:

³³ Նույն տեղում, էջ 7:

ունեցած ցեղասպանությունները, ինչպես նաև մերկացրել մեծ տերությունների երկդիմի քաղաքականությունը ցեղասպանության կանխարգելման գործում: Մասնավորապես, 99-րդ համարում ամսագիրը ընթերցողին տեղեկություններ է հաղորդում մարդկության դեմ իրականացված կոտորածների ու դրանց հետագա կանխարգելման մասին: Սկզբում հեղինակը խոսում է 17-19-րդ դարերում եվրոպական երկրների կողմից Լատինական և Հյուսիսային Ամերիկայում, Ավստրալիայում, Ինդոնեզիայում իրականացված կոտորածների մասին: Այնուհետև ցավով ու փսոսանքով նշում է, որ կոտորածների քաղաքականությունը շարունակվեց 20-րդ դարում՝ առաջինն ընդգծելով Հայոց ցեղասպանությունը, որի ընթացքում զոհվեց 1,5 միլիոն հայ³⁴: Հոդվածի վերջում խոսվում է Հոլոքոստի ու Հայոց ցեղասպանության համեմատության մասին՝ նշելով, որ Գերմանիան առայսօր նյութական փոխհատուցում է տրամադրում հրեաներին, մինչդեռ Թուրքիան շարունակում է մնալ անպատիժ ու վայելում է ցեղասպանության «բարիքները»: Վերջում հոդվածագիրը մարդկային նոր կոտորածներից խուսափելու համար կոչ է անում փոփոխություններ անել միջազգային իրավունքում ու վերափոխել մարդու իրավունքների ինստիտուտը³⁵:

1948 թ. ՄԱԿ-ի ցեղասպանության վերաբերյալ կոնվենցիայի մասին խոսելիս Մուհամմադ Ռիֆատը նախ հիշատակում է 20-րդ դարում տեղի ունեցած ցեղասպանությունները՝ հայերի 1894-1923 թթ. ցեղասպանությունը, 1933-1945 թթ. Հոլոքոստը, 1975-1979 թթ. Կամբոջայի ցեղասպանությունը, 1994 թ. Ռուանդայի ցեղասպանությունը, ապա նշում, որ միջազգային հասարակությունն առայսօր դասեր չի քաղել դրանցից, և միջազգային անպատժելիության պայմաններում ցեղասպանությունն տեղի է ունենում

³⁴ «Արև», 2006, № 99, էջ 2:

³⁵ Նույն տեղում, էջ 2-5:

նան 21-րդ դարում՝ նկատի ունենալով Իսրայելի՝ պաղեստինցիների նկատմամբ վարած քաղաքականությունը³⁶:

Այսպիսով, «Արև»-ի արաբերեն հավելվածն արաբախոս ընթերցողին ներկայացնում է Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցը, վերջինիս միջազգային ճանաչման գործընթացը, ինչպես նաև դատապարտում է Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականությունը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործում: Բացի այդ՝ արաբերեն հավելվածը մերկայացնում է մեծ տերությունների երկդիմի քաղաքականությունը ցեղասպանությունների կանխարգելման գործում:

MYASNIK ESOYAN

THE COVERAGE OF THE ISSUE OF THE ARMENIAN GENOCIDE IN THE ARABIC MONTHLY «AREV»

SUMMARY

The Arabic version of the monthly «Arev» presents to its readers the issue of the Armenian Genocide in the Ottoman Empire, the problem of the international recognition of the indisputable fact of the Genocide, as well as the official Ankaras policy of denial of the given crime. Besides, The monthly dwells upon the topic of the existence of double-standard policy in the process of both the international recognition of the gravest crime of XX century, and the measures aimed at preventing similar crimes in the future.

³⁶ «Արև», 2003, № 62, էջ 2-5:

**ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСА ГЕНОЦИДА АРМЯН НА
СТРАНИЦАХ АРАБСКОГО ИЗДАНИЯ
ЕЖЕМЕСЯЧНИКА «АРЕВ»**

РЕЗЮМЕ

Арабоязычная версия ежемесячника «АРЕВ» представляет вниманию арабоязычных читателей журнала вопрос Геноцида армян в Османской империи, проблематику международного признания неоспоримого факта геноцида, а также освещается политика отрицания данного преступления со стороны официальной Анкары.

Помимо всего прочего, в ежемесячнике разъясняется тема наличия политики двойных стандартов в процессе, как международного признания страшного преступления XX века, так и круг задач направленных на предотвращение подобных преступлений в будущем.